

PSİKOSOSYAL DESTEK
PSİKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

LİSE



Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

PSIKOSOSYAL DESTEK
PSIKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

LİSE

PSİKOSOSYAL DESTEK PSIKOEĞİTİM PROGRAMI

TERÖR

1. Baskı: Ankara, 2022

ISBN: 978-975-11-6058-4

Genel Yayın No: 8123

Yardımcı Kaynak Dizi Yayın No: 274

Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Kemal Varın NUMANOĞLU

Editör: Mecit Ramazan BARIN

Yazarlar: Dr. Öğr. Üyesi Tansu MUTLU ÇAYKUŞ • Doç. Dr. Özlem TAGAY

Yayın Hazırlayanlar: Uzm. Psk. Dan. Yalçın ÇINAR • Uzm. Psk. Dan. İsmail YILDIRIM
Murat TANRIKOLOĞLU • Serap ERDEĞER • Sinan AKSOY • Seda SOYDEMİR

Tashih: Erdoğan MURATOĞLU

Baskı:

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası

Adres: Emniyet Mahallesi, Abant 1 Caddesi, No:12, Yenimahalle/ANKARA

Tel:0312 212 62 18

Bu yayın Millî Eğitim Bakanlığı'nın finansal desteği ile hazırlanmıştır.
Yayında beyan edilen görüşler kişilerin kendi sorumluluğundadır ve hiçbir şekilde
Millî Eğitim Bakanlığı'nın görüş ve politikalarını yansıtmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

Terör	5
Terör Sonrası Tepkiler	6
Terör Saldırılarının Çocuklar ve Ergenler üzerindeki Etkileri	8
Terör Sonrası Müdahaleler	10
Psikoeğitim Uygulamalarında Uygulayıcının Önemi	13
Psikoeğitim Programı Amacı	13
Programın Uygulanması	14
Etkinlikler Uygulanırken Dikkat Edilecek Hususlar	15
Özel Eğitim İhtiyacı Olan Öğrenciler İçin Ek Bilgi Ve Uyarılar	15
Programın Değerlendirilmesi	16
Modül 1 Terör Yaşantısını Anlamlandırmak	24
Modül 2 Duygu-Beden-Biliş İlişkisini Kurmak	27
Modül 3 Kişisel Kaynakları Güçlendirmek	29
Modül 4 Duyguları Düzenlemek	31
Modül 5 Kayıp Ve Yasa Dair Paylaşım Yapmak	35
Modül 6 Sosyal Destek Kaynaklarını Güçlendirmek	38
Modül 7 Benlik Saygısını Artırmak	43
Modül 8 Gelecekle Bağ Kurmak	45
Psikoeğitim Programı Genel Değerlendirme Formu	47
Kaynaklar	48



TERÖR

Terör bireylerin yaşamlarında köklü değişimlerin meydana gelmesine neden olan, insan eliyle yapılan, pek çok insan için travmatik bir yaşantı olarak değerlendirilen olaylardan biridir. Latince 'terrere' sözcüğünden gelen terörün kelime anlamı Türk Dil Kurumu (2021) tarafından "yıldırı" olarak açıklanmıştır. Terör sözcüğünün kapsamında "dehşet oluşturmak", "korkutmak" "yıldırımak", "caydırmak" gibi eylemler yer almaktadır (Danieli, Brom ve Sills, 2005). Terör sözcüğünün küresel boyutta üzerinde hem fikir olunmuş bir tanımı olmasa da terörün insan eliyle oluşan, geniş kitleleri derinden sarsan, normal yaşam rutininin bozulmasına neden olan bir olay olduğu aşikârdır.

Türkiye'de 27 Temmuz 2008 tarihinde İstanbul'da bombalama yapılarak gerçekleştirilen saldırı, 03 Ocak 2008 tarihinde Diyarbakır'da bir otomobil içerisine patlayıcılar konularak gerçekleştirilen saldırı ve 20 Temmuz 2015 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen intihar saldırısı, Türkiye'de de terörist saldırılarının farklı zamanlarda gerçekleştirilerek geniş kitleleri hem ekonomik hem de psikolojik açıdan etkilediğini göstermektedir. 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay'da bomba yüklü araçlarla yapılan saldırı sonrasında 5'i çocuk olmak üzere 52 kişi yaşamını yitirmiştir. 13 Mart 2016 tarihinde Ankara'da bir otobüs durağında gerçekleşen patlamada 38 kişi yaşamını yitirirken 125 kişi yaralanmıştır. Yaralanmaların ve kayıpların yanı sıra saldırının gerçekleştiği yerlerde binalar, iş yerleri ve araçlar zarar gördüğü için ekonomik kayıplar gerçekleşmektedir.

Örnekleri verilen terör olayların bireysel ve toplumsal düzeyde oluşturduğu kısa ve uzun vadeli sonuçlara bakıldığında bu tür saldırılar sonrasında bireylere psikososyal desteğin verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Diyarbakır'daki terörist saldırısından 1 ay sonrasında yapılan çalışmada Travma Sonrası Stres Bozukluğu olan kişilerin oranı %12.5 iken (Eşsizoğlu, Aydın ve Bülbül, 2009), İstanbul'daki bombalama olayından sonra ise bu oran %29.9'dur (Aker vd., 2008).

Tarihsel açıdan bakıldığında "Terörizm" ve "Terörist" terimlerinin sadece 200 yıldır kullanıldığı görülmekte öte yandan terörist saldırılarının gerçekleşmesi daha eskilere dayanmaktadır (Geifman, 1992). Terörü tanımlayan ortak kavramlara rağmen, terörün hedefleri, terör örgütlerinin doğası ve teröristler tarafından kullanılan taktikler açısından büyük farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, terörizmden etkilenen işyerleri arasında hükümet binaları, askeri tesisler, büyükelçilikler, ofis binaları, çeşitli işletmeler, alışveriş merkezleri, trenler, metrolar, uçaklar, havaalanları, hapishaneler, polis karakolları, bankalar, oteller, hastaneler

ve üniversiteler bulunmaktadır. Dahası, teröristler veya terörist ağlar strateji, kaynak, kültür, örgütsel yapı ve yöntem bakımından farklılık gösterebilir (Bowman, 1994; Inness ve Barling, 2007). Bu tanımlardan yola çıkılarak terörün bir insan eliyle oluşturulan geniş kitleleri sosyal, ekonomik, psikolojik gibi pek çok boyutta etkileyen kitlesel bir şiddet türü olarak ele almak mümkündür (Horgan, 2005).

Terörist saldırılar herhangi bir coğrafi bölgeyle sınırlı değildir, insan yapımıdır, doğal afet değildir ve insan hatası veya ihmalinin sonucu değil, kasıtlı bir niyetin sonucudur. Terörist saldırıların, diğer felaketlere kıyasla daha yaygın ve kalıcı bir korkuya ve endişeye neden olduğu düşünülmektedir. Her durumda, terörist şiddet diğer felaketlerden ve şiddet türlerinden potansiyel olarak daha yıkıcı olabilir, çünkü (Knemeyer vd., 2009; Ryan vd., 2003):

- a) Kasıtlı olarak zarar verme niyetini içerir,
- b) Belirli hedeflerden ziyade kalabalık alanları hedefleyebilir,
- c) Tehditler genellikle kalıcı olduğundan genellikle net bir son noktadan yoksundur ve
- d) Terörizmde hiç kimse en kötüsünün bitip bitmediğinden emin olamaz.

Terör Sonrası Tepkiler

Terör saldırılarına yönelik bireylerin gösterdiği stres tepkileri terörün nasıl algılandığına göre değişmektedir. Terör olayının öznel anlamda nasıl değerlendirildiği konusunda altı boyut belirlenmiştir (Inness ve Barling, 2007):

- Birinci boyut; algılanan olayları önemli ölçüde değiştirme yeteneği olarak tanımlanan kontrol boyutudur.
- İkinci boyut; bireyin olaya ilişkin nedensel atıflarıdır. Birey olumsuz ve beklenmedik bir olayın nedenini dış kaynaklara atfettiğinde, kişisel güç duygusu zayıflayabilir.
- Üçüncü boyut; insan ihmali, hatası veya doğal afetlerin tersine kasıtlı zarar verme girişimiyle insan eliyle gerçekleşen olumsuz olaylar daha çok strese neden olabilir.
- Dördüncü boyut; bireyler terörist saldırıların meydana gelebileceğine veya tekrarlanabileceğine inandığı sürece stres yaygın ve kalıcı olur.
- Beşinci boyut; terörist saldırıların geleceğine ilişkin belirsizlikler ve olumsuz beklentiler

bireylerin iyi oluş düzeylerini olumsuz etkiler

- Altıncı boyut; ise tahmin edilebilirlik durumudur. Başka bir deyişle terörist saldırılar diğer felaketselere göre daha öngörülemezdir ve insanlar bu konuda nasıl önlem alacaklarını da bilememektedir.

Sürekli terör tehdidi yaşayan bireylerin tehdede maruz kalma tepkisi noktasında iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bir bakış açısına göre sürekli tehdede maruza kalan bireyler bu duruma alışır ve onu beklemeyi öğrenir. Başka bir deyişle, sürekli tehdit duyarsızlaşmaya ve alışmaya neden olur. Bu durum zamanla tekrarlanan travmatik bir olaya karşı azalan yanıt olarak ifade edilmektedir (Lader ve Wing, 1966; Matthews vd., 1989). Diğer bakış açısına göre tehdede sürekli maruz kalmak hassaslığı artırır ve zaman geçtikçe daha güçlü ve daha ciddi tepkilerin gelişmesine yol açabilir. Sürekli tehdit dünyanın güvenli bir yer olduğu varsayımı başta olmak üzere kişinin dünyaya bakış açısında kalıcı bir değişime neden olur (Baker ve Shalhoub-Kevorkian, 1999; Macksoud ve Aber, 1996).

Terör saldırıları, bu saldırılara oldukça uzakta olan bireyleri de etkileyebilmektedir. Örneğin Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül terör saldırısından sonra Avusturyalıların daha çok korktukları ve bu korkunun bir sonucu olarak davranışsal düzenlemelerde buldukları belirlenmiştir. Benzer şekilde İtalya'nın Sicilya şehrinde yaşayanların %35'i terör saldırılarının kendilerini ve akrabalarını etkileyeceğinden korktuklarını belirtmişlerdir. Zimbardo ve Kluger (2003) bu durumu "travma öncesi stres sendromu" olarak nitelendirmiş ve bu kavramı farklı geçmiş olaylara verilen tepkiler ile gelecekteki terör olaylarından korkma arasındaki ilişkiye vurgu yaparak açıklamışlardır. Sinclair (2010) bu süreçte potansiyel tehdidi düşünerek kullanılan zaman ve enerjinin önemli olduğunu vurgular. Bazı kişilerin tehdidi daha da büyütebileceğini ve gelecekteki terör tehdidini sık sık düşünerek, terörün zaman geçtikçe daha da kötüleşeceğinden endişe duyarak bu durumu büyütme eğiliminde olabileceklerini belirtmiştir. Son olarak, aşırı korku bağlamında, insanlar bu gerçeği değiştirmek için yapabilecekleri hiçbir şey olmadığına inandıklarında ise çaresizlik duyguları artar ve bütün bu anlatılanlar çerçevesinde bireylerin ruh sağlığı bozulur.

Özetle, terörist saldırılarından sonra bu saldırılara doğrudan maruz kalan ve dolaylı bir şekilde bu saldırılarla ilgili görüntüleri izleyen veya okumalar yapan bireyler farklı şekilde tepkiler göstermektedir. Terörist saldırılarına doğrudan tanık olan veya bu saldırıların hedefi olan bireylerde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) görülme olasılığı dolaylı yoldan maruz kalan bireylere göre daha yüksektir (Norris vd., 2002). Örneğin 11 Eylül saldırılarından sonra bireylerde TSSB görülme oranı %11.2 (Schlenger vd., 2002) iken 11 Mart 2004'te Madrid'de yapılan saldırılarından sonra bu oran %44.1'dir (Gabriel vd., 2007).

Terörist saldırılar sonrası bu saldırılara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalma tek başına TSSB geliştirileceği anlamına gelmemektedir. Terörün bireyler için travmatik bir yaşantı olması ve bu travmatik yaşantı sonrası TSSB tanısı alma olasılıkları sahip olduğu risk ve koruyucu faktörlerine bağlı olarak değişmektedir. Bireylerin cinsiyeti, medeni durumu, istihdam edilme durumları, sosyal destek kaynakların varlığı, psikiyatrik öyküsü gibi sahip olduğu özelliklerin varlığı veya yokluğu terörist saldırılara, sonrasında göstereceği tepkilerin yoğunluğunu ve bu travmatik durumla baş etme düzeyini belirleyebilmektedir. Çünkü risk ve koruyucu faktörlerin niteliksel olarak varlığı; bireylerin psikolojik sağlamlığını doğrudan etkileyerek terör saldırısı sonrasında bireylerin bu koruyucu faktörlerin desteğini almasını ve terör travmasıyla baş edebilmesini kolaylaştıracaktır. Eşsizöglü, Aydın ve Bülbül (2009) genç yaşta olan, kısıtlı sosyal destek kaynaklarına sahip olan, terör saldırısı öncesi psikiyatrik öyküsü olan bireylerin terör saldırısı sonrasında TSSB geliştirme olasılığının daha fazla olduğunu ifade etmektedir.

Terör Saldırılarının Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Etkileri

Terör saldırılarına doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalma, genellikle çocuklar da dahil olmak üzere masum insanları etkileyen bir durumdur. Herhangi bir savaş veya terör eylemi yıkım, acı ve ölümü içerir. Bu fiziksel kayıplar yeniden oluşturulabilir veya yerine konulabilirse de kitlesel şiddete eşlik eden psikolojik yaralar, travma, korkunç görüntüler ve anılar kolay iyileşmez. Terör durumlarında hayatta kalma, yaşı ve gelişim düzeyi nedeniyle kaçınılmaz stresörlerin etkilerine karşı daha savunmasız olan çocuklar için zorlayıcı ve karmaşık bir durumdur. Genel olarak, savaş ve terörizmle ilgili psikolojik etkilerin, doğal ve insan kaynaklı felaket olaylarıyla ilişkili olanlara benzer olduğu bulunmuştur.

Okul öncesi dönemdeki çocuklar terörizmle karşı en belirsiz tepkiye sahip olan gruptur ve bu durum onların yaşayacağı sıkıntıların büyüklüğünü maskeleyebilir. Bu yaş grubundaki çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal özellikleri terörün yıkıcı etkilerine karşı onları daha savunmasız kılar. Altı yaşın altındaki çocuklar başkalarının bakış açısını anlamakta zorlanır ve travmatik olayları kendi hatası olarak düşünebilir. Ayrıca çocuğun kendini suçlaması ya da kafa karışıklığı çevresindeki yetişkinler tarafından da istenmeden pekiştirilir. Yetişkinler travmatik durumlarda daha gergin ve öfkeli olduklarından çocuklar yetişkinin bu davranışlarının kendisine yönelik olduğunu düşünebilir. Çocukların travmaya karşı tepkileri uykuya dalma,

uyuma güçlüğü ve kâbuslar görme şekliyle kendini gösterebilir. Bununla birlikte öfke nöbetleri, ayrılma kaygıları ve endişe tepkileri bu dönemde çocuklarda artabilir (Arroyo ve Eth, 1996; Osofsky, 1995).

İlkokul dönemi olarak da bilinen 7-11 yaş aralığındaki çocuklar, başkalarının bakış açılarını anlayabilirler ancak somut olanları anlayabildiklerinden birçok travmatik deneyimi tam ve doğru olarak kavramakta zorlanırlar. Yaşanılan travma nedeniyle kafaları karışıktır ve endişelidirler. Bu süreçte çocuklarda yatak ıslatma, parmak emme, bebek konuşması ve oyuncak ayı ya da battaniye gibi geçiş nesnesi taşımaya istemek şeklinde gerileme davranışları görülebilir (Osofsky, 1995). Bu yaşta çocuklar ayrıca iştahsızlık ve çok sayıda fiziksel şikâyetler (karın ağrısı, baş ağrısı, baş dönmesi) gibi fiziksel semptomlar geliştirebilirler. Konsantre olamama, okula gitmeyi reddetme veya artan meydan okuma, saldırganlık ve hiperaktivite gibi okulla ilgili sorunlar da görülebilmektedir (Dodge, 1993). Uzun süreli yalnız kalma korkusu, sorumluluk ve suçluluk duyguları ve güvenlik kaygıları ortaya çıkabilir (Perry, 2001). Çocuklar çoğu zaman ebeveynlerinin endişelerinin farkındadır, ancak kriz sırasında ebeveynlerinin tepkilerine özellikle duyarlıdır. Nasıl davranacakları ve tepki verecekleri konusunda ebeveynlerini model alırlar. Ebeveynlerin okul çağındaki çocuklarına karşı korkuları ve endişeleri konusunda dürüst olmaları ve durumla başa çıkma yeteneklerini vurgulamaları özellikle önemlidir (James, 1994).

Ergenler travma konusundaki duygularını daha çok kendi içinde yaşayabilir ve daha depresif olabilir. Soyut düşünme yeteneğine sahip olan ergenler ve gençler terörizm konusundaki tepkilerini din, ahlak ve etik anlayışıyla gösterebilir. Ergenler ailesinden ve arkadaşlarından uzaklaşmaya başladığından içsel korku ve kaygıyı yönetmenin bir yolu olarak başkalarıyla ilişkisini artırabilir. İntikam arzusu ve travmaya karşı eylem odaklı tepkiler gibi asabiyet ve meydan okuma davranışları ortaya çıkabilir. Kendisini yabancılaşmış veya haklarından mahrum hissedenden gençlerin terör örgütlerinin etkisine özellikle duyarlı olabileceğini dikkate almak önemlidir. Çocukların ve gençlerin terörizme karşı tepkileri risk ve koruyucu faktörlere göre farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Bu nedenle, terör saldırılarına maruz kalan bazı çocuklarda ve ergenlerde ani semptom başlangıcı görülebilirken, bazıları haftalar veya aylar sonrasına kadar sıkıntı semptomları göstermeyebilir (Galante ve Foa, 1986).

Dünyanın dört bir yanındaki terör ve savaş kurbanlarının çoğu, sürgüne zorlanan ve evlerinden kaçmak zorunda kalan, genellikle ebeveynlerinden ayrılmış veya ebeveyn gözetimi ve bakımı olmadan yaşayan yerinden edilmiş çocuklardır. Ev ortamı çocukların kimlik oluşumunda ve gelişiminde önemli bir rol oynar. Yerinden edilmiş çocuklar çok az kişisel eşyalarıyla evlerinden ve köklerinden uzaklaşmak zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak, yerinden edilmiş çocuklar,

tanıdık bir çevreden, kendi eğitim ortamlarından, sosyal ağlarından ve rutin aile yaşamından da uzaklaşmak zorunda kalırlar (Shaw, 2000). Evlerini terk etmek zorunda kalan ve öncesinde travmatik deneyimler yaşamış çocuklara özel ilgi gösterilmelidir. Zayıf başa çıkma kapasitesine sahip olan ve destekleyici aile ortamından yoksun çocukların, daha fazla psikolojik zorlukların için risk altında oldukları gözlenmektedir (Adjukovic, 1996).

Terör Sonrası Müdahaleler

Terör saldırıları gibi geniş kitleleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen olaylarda psikososyal müdahaleler ön plana çıkmaktadır. Terör kitlesel şiddet türü olarak ele alındığı için terör saldırıları sonrasında yapılacak önleme ve müdahale çalışmaları hem topluma hem de bireylere yönelik düzenlenmektedir.

Terör saldırıları sonrası pek çok insan daha önceki rutinlerine tekrar dönmeye çalışacaktır. Bununla birlikte bazıları biyopsikososyal dengelerini yeniden kurmakta diğerlerinden daha fazla zorluk çekebilmektedir. Olay öncesinde insanların yaşadığı yoksulluk, sosyal destek eksikliği gibi faktörler bireylerin terör saldırısı sonrası toparlanmasını güçleştirir, bir anlamda risk faktörleridir. Çoğu terör müdahale programı, yaşamı tehdit eden olayların ardından çaresizlik ve sıkıntıyla ilişkili risklerin üstesinden gelmenin bir yolu olarak ihtiyaçların kazanmasına, özgüvene ve kontrol duygularına odaklanır. Terör saldırısı sonrası müdahale programlarının işlevsel olabilmesi için hizmet verilen bireylerin ve çocukların ihtiyaçlarını iyi belirlemek önemlidir (Stamm, Piland, Van der Hart ve Fairbank, 2004).

Terör saldırılarının ardından ailelerle ve çocuklarla çalışmak oldukça önemlidir. Çocuklar ve gençler nasıl tepki verecekleri konusunda ailelerinden ve yetişkinlerden etkilenirler. Aileler ve okul personeli çocukların her şeyden önce güvenlik duygusu oluşturmalarına yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca ailelerinin çocuklarıyla konuşması, çocuğun yaşanan olayları anlamasında yardımcı olunması önemlidir. Çocukların bu sürece ilişkin bilgilendirilirken kendi anlayışları çerçevesinde doğru bilgilerin verilmesi ve çocukların kandırılmaması gerekmektedir. Ayrıca çocuklar yetişkinlerin onları korumaya çalıştıklarını bilmek isterler. Ayrıca çocukların duygularının konuşulması ve kendilerini ifade etmelerinin sağlanması da bu süreçte çok önemlidir. Aşağıda terör saldırıları sonrası çocuklarla çalışırken kullanılacak genel müdahale ilkeleri sunulmuştur (Orner vd., 2006; Wolmer, Laor ve Yazgan, 2003):

- Emniyet ve güvenlik duygusu sağlama
- Çocuğu aile ve sosyal destekleri ile bir araya getirme
- Gerçekliğı netleştirme, belirsizliğı azaltma
- Çocuklara kendi hikâyelerini anlatmaları konusunda fırsat sağlama
- Çocuğun gerçekçi benlik algısı geliştirmesini destekleme
- Çocuğun bilişsel çarpıklıklarını belirleme ve bunun üzerinde çalışma
- Çocuğun psikolojik sağlamlığını artıracak etkinlikler düzenleme
- Suçluluk, intikam, ihanet, çaresizlik, duyguları üzerine konuşma
- Kendine, başkalarına ve geleceğe yönelik değışen tutumları belirleme ve bu konuda çalışma
- Travmatik hatırlatıcıları belirleme
- Teröre ilişkin düşünce, duygu ve ruh haline ilişkin toleransı kolaylaştırma
- Uyarlanabilir başa çıkmayı teşvik etme

Terör ve savaş yaşantılarının ardından bireylerin ve çocukların toplanmalarına ve başa çıkmalarına yardımcı olabilecek en önemli uygulamalardan birisi de psikoeğitim programlarının hazırlanması ve uygulanmasıdır. Psikoeğitim kişileri travmaya maruz kalma, yas, risk, koruyucu faktörler, başa çıkma stratejileri, problem çözme becerileri ve stres yönetimi tekniklerinin etkileri hakkında bilgilendiren bir müdahaledir. Amaç, afet tepkilerini normalleştirmek, hayatta kalanların kontrol hissini artırmak, ailelerin daha fazla değerlendirme veya müdahale gerektiren durumları tanımasına yardımcı olmak, çocuklar ve aileler için sosyal destekleri belirlemeye ve kullanmaya teşvik etmek ve uyarlanabilir başa çıkmayı teşvik etmektir. Psikoeğitim, kendi ebeveynlik becerilerine olan güvenlerini artırarak ve çocuklarını nasıl destekleyeceklerine dair özel rehberlik sağlayarak ebeveynler için güven verici olabilir (Cohen vd., 2006; Gard ve Ruzek 2006; Young 2006).

Ebeveynler, çocuklarıyla travmatik olaylar hakkında nasıl konuşacaklarını anlamak için yardıma ihtiyaç duyabilir. Ebeveynler, çocuğun korku ve kaygılarını ifade etmesine saygı duyabilmeli ve çocuğun hikâyesini dinleyebilmelidir. İdeal olarak, ebeveynlerin iletişimlerinde dürüst olmaları, güvenli bir ortam oluşturmaları, çocuklarıyla empati kurmaları, destekleyici ve anlayışlı olmaları beklenmektedir. Ebeveynler, çocukların afet deneyimini yönetmeye yönelik doğal eğilimlerini teşvik etmeli ve öfke ve kaygı gibi duyguları ifade etmesine izin vermelidir. Ebeveynler çocuklarının soru sormalarını teşvik edebilir; çocuğuyla kendi duygularını paylaşabilir, iş, yemek, uyku ve eğlence gibi ev rutinlerini sürdürebilirler. Ayrıca ebeveynler, çocuklarının polis,

itfaiye ve acil durum personeli gibi güvenilir toplum yardımcılarını belirlemelerine yardımcı olabilir ve çocuklara acil durum numaraları ve yardıma nasıl erişecekleri konusunda rehberlik sağlayabilirler. Ebeveynler ve bakıcılar, çocukların felaket anılarını tetikleyen durumlar, etkinlikler veya yerler gibi travmatik hatırlatmalara maruz kalmasını en aza indirmeye teşvik edilir (Shaw, Espinel ve Shultz, 2007).

Alanda gerçekleştirilen çalışmalar felaketin hemen sonrasında hangi müdahalelerin en yararlı olduğunu ve hangilerinin sürekli iyileşme için en etkili olabileceğini ayırt etmeye başlamıştır. Psikososyal müdahaleler belirli bir süreç içerisinde gerçekleştirilir. Psikolojik İlk Yardım, felaketin hemen sonrasında uygulanır ve bunu gerektiğinde kriz odaklı müdahale stratejileri izler. Devam eden değerlendirme, kalıcı sıkıntı ve ortaya çıkan psikolojik problemi belirlerse kalıcı terapötik müdahaleler kullanılır.

Psikoeğitim Uygulamalarında Uygulayıcının Önemi

Çocuklara travmatik olayların neden olduğu stresle nasıl başa çıkılacağı konusunda yardım yöntemlerinin öğretilmesinin ileride gelişebilecek sorunların ortaya çıkmasını engellediği bilinen bir gerçektir. Uygulayıcılar travmatik olaylarla ilgili normal tepkiler hakkında öğrencileri bilgilendirerek süreci anlamlandırmalarına yardımcı olmaları ve travmatik olaylar sırasında okul/sınıf içi uygulamalarla ilgili öğrencileri hazırlamaları; yaşanan olayın etkilerini azaltmakta ve normalleşme sürecinde öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarını artırmaktadır. Ayrıca;

- Çocukların oyun ve diğer okul etkinliklere katılması, özellikle afet dönemlerinde fazlaca ihtiyaç duydukları, süreklilik, değişmezlik ve normallik hissinin oluşmasına yardımcı olur.
- Uygulayıcıların yardımıyla daha ileri düzeyde psikolojik yardıma ihtiyacı olan çocuklar belirlenerek gerekli yönlendirme yapılabilir.
- Öğretmenler, sadece çocukları eğitmek ve onlara belirli bilgi ve becerileri öğretmekle kalmazlar, aynı zamanda onların mutlu ve sağlıklı büyümelerine yardımcı olacak bir öğrenme ve gelişme ortamı yaratırlar.
- Öğretmenler çocuklarla birlikte oldukları için, onların ihtiyaçlarını daha iyi bilir ve gerektiğinde onlara yardım edebilirler.

NOT: Öğretmenler, travmatik yaşantıların normalleştirilmesi ve okulların hem velilere hem de çocuklara yardım ve destek sağlayan kurumlar haline gelmesinde önemli görevler üstlenebilirler. Araştırmalar, öğretmenlerle olan ilişkinin, travmatik bir yaşantının ardından çocukların yaşamında daha da önemli hale geldiğini göstermektedir.

Psikoeğitim Programı Amacı

Bu program travma sonrasında öğrencilerin tepkilerini normalleştirmek ve zorlayıcı yaşantıların etkileri konusunda öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarını arttırmak amacıyla oluşturulmuştur. Program öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Programın Uygulanması

Bu program psikolojik danışman/rehber öğretmenler tarafından uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Programın uygulanmasından önce psikolojik danışman/rehber öğretmen tarafından okul yönetimi ve tüm öğretmenlere, uygulanacak psikoeğitim programı hakkında bilgi verilecektir. Programın uygulanması sürecindeki görev ve sorumluluklar aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir:

1. Okulda psikoeğitim programının planlaması ve yürütülmesi sürecinden okul müdürü sorumludur.
2. Programın uygulanması için gerekli düzenlemeler okul yönetimi tarafından sağlanacaktır.
3. Psikolojik danışman/rehber öğretmen veli ve öğretmen oturumları ile öğrenci oturumlarını yapmakla yükümlüdür.
4. Ancak afet ve acil durumlarda bölgeyi büyük oranda etkileyen travmatik olaylarda Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün izni ve onayı ile öğrenci oturumları psikolojik danışman/rehber öğretmen müşavirliğinde, sınıf rehber öğretmeni tarafından uygulanabilir.
5. Öğretmen ve veli oturumları öğrenci oturumlarından önce yapılmalıdır.
6. Öğrenci oturumunun ardışık günlerde yapılmaması şartı ile iki hafta içerisinde tamamlanması, aynı gün yapılacak olan oturumların ardışık ders saatlerinde yapılması esastır.
7. Öğrenci oturumları yapılırken grup sayısı 20 kişiyi geçmemelidir. Ancak afet ve acil durumlarda bölgeyi büyük oranda etkileyen travmatik olaylarda sınıf mevcudu kadar öğrenciye uygulanabilir.
8. Psikoeğitim uygulamaları sırasında yapılan paylaşımlarla ilgili "gizlilik" ilkesi dikkate alınmalıdır.
9. Psikolojik danışman/rehber öğretmenler, psikoeğitim programının uygulanması sürecinde travmatik olaydan ileri düzeyde etkilendiği düşünülen öğrencileri ilgili kurum ya da kuruluşlara yönlendirmelidir.

Etkinlikler Uygulanırken Dikkat Edilecek Hususlar

1. Uygulayıcı psikoeğitim öğrenci oturumlarına başlamadan önce, etkinlikleri dikkatle okumalı ve psikoeğitim programı çıktısını alarak ön hazırlıklarını tamamlamalıdır.
2. Etkinlik paylaşımlarında öğrencilerin gönüllülüğü esastır. Paylaşımında bulunmak istemeyen öğrenciler teşvik edilmeli, fakat zorlanmamalıdır.
3. Psikoeğitim programı uygulamasında, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri önemlidir. Bu nedenle etkinlik uygulamalarında olabildiğince fazla öğrenciye söz hakkı verilmesi, zaman kaygısıyla paylaşımların eksik bırakılmaması faydalı olacaktır.

Özel Eğitim İhtiyacı Olan Öğrenciler İçin Ek Bilgi Ve Uyarılar

1. Etkinlikler, görseller ve oyuncaklarla desteklenebilir.
2. Etkinlikleri anlamakta güçlük yaşayan öğrenciler için tekrar yapılabilir.
3. Öğrenciler, etkinliklere katılım konusunda teşvik edilmelidir.
4. Etkinliklerin uygulanma sürecinde ihtiyaç halinde öğrencilerin ailesinden yardım alınmalıdır.
5. Etkinlik içerisinde geçen ve öğrencinin bilmediği kavramlar açıklanmalıdır.
6. Resim çizmek ve gözlerini kapatmak istemeyen öğrenciler zorlanmamalıdır.

Programın Değerlendirilmesi

Psikoeğitim programının gerçekleştirilmesi surcinde ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Yapılan izleme neticesinde değerlendirme, sure ve sonuç odaklı olmak üzere iki aşamalı yürütülmelidir. Sure değerlendirmesi; uygulayıcı tarafından Psikoeğitim Programı Değerlendirme Formu doldurularak gerçekleştirilmeli. Sonuç değerlendirmesi; rehberlik ve psikolojik danışma servisince yapılmalıdır. Psikoeğitim oturumlarının tamamlanmasından sonra ise programın amaçlarına ulaşıp ulaşmadığını tespit edebilmek amacıyla gözlem, anket vb. lme araçları ile değerlendirmelere yönelik çalışmalara devam edilmelidir.

PSİKOSOSYAL DESTEK
TERÖR PSİKOEĞİTİM PROGRAMI
LİSE

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 1 Terör Yaşantısını Anlamlandırmak</p> <p>Oturum 1: Tanışma Ve Terör Yaşantısını Anlamlandırma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası çocukların bu saldırı öncesi, sırası ve sonrasındaki deneyimlerini anlamlandırmalarına yardımcı olmak “</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası dünyaya ve kendine ilişkin değişen varsayımlarını gözden geçirmelerine fırsat vermek”</p> <p>“Ergenlerin terörle ilgili deneyimlerini bir bütün halinde tanımlamalarına ve ifade etmelerine destek olmak”</p> <p>“Ergenlerin kaygı ve öfke hissetmesine neden olan terör saldırısıyla ilgili animatörleri fark etmelerine rehberlik etmek”</p> <p>“Ergenlerin travmatik olayla ilgili deneyimlerini normalleştirmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Ćampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A.</p> <p>M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy</p> <p>Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 47, 1048-1062.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 2 Duygu-Beden-Biliş İlişkisini Kurmak</p> <p>Oturum 2: Terör Yaşantısı Sonrası Duygu-Beden-Biliş Arasında Bağ Kurma</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası psikosomatik belirtileri keşfetmelerine ve başa çıkma becerileri kazanmalarına yardımcı olmak”</p>	<p>“Ergenlerin duyu-beden ve biliş arasındaki ilişkiyi anlamalarına rehberlik etmek”</p> <p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası yaşadıkları duygulara, aklından geçen düşüncelere ve duygularının bedeninde oluşturduğu değişimlere ilişkin farkındalık kazanmalarına yardımcı olmak”</p> <p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası deneyimlenen duyguları fark etme ve isimlendirme becerisi kazandırmak”</p> <p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası deneyimlediği duyguları hissetmesine neden olan bilişleri keşfetmesine destek olmak”</p>	<p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Palmer, L. (2012). <i>The PTSD Workbook for Teens: Simple, Effective Skills for Healing Trauma</i>. New Harbinger Publications.</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 3 Kişisel Kaynakları Güçlendirmek</p> <p>Oturum 3: Yeni Baş Etme Becerileri Kazanma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası ergenlerin sahip olduğu kaynakları fark etmenlerine ve bu kaynakları arttırmalarına destek olmak”</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası tepkileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark etmelerini sağlamak”</p> <p>“Ergenlere yeni baş etme becerileri kazandırmak”</p> <p>“Ergenlerin farklı baş etme yönlerine dair farkındalığını arttırmak”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 4 Duyguları Düzenlemek</p> <p>Oturum 4: Duyguları Fark Etme, İsimlendirme ve Kontrol Etme</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası duygularını fark etmelerine, bu duyguları isimlendirmelerine ve kontrol etmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası hissettikleri duyguları normalleştirmelerine yardımcı olmak”</p> <p>“Ergenlere duygularını düzenleme becerisi kazandırmak”</p> <p>“Ergenlerin duygularını uygun yöntemlerle ifade etmelerine rehberlik etmek”</p>	<p>Berger, R., Pat-Horenczyk, R., & Gelkopf, M. (2007). School-based intervention for prevention and treatment of elementary-students' terror-related distress in Israel: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies</i>, 20(4), 541-551.</p> <p>Foa, E. B., Chrestman, K. R., & Gilboa-Schechtman, E. (2008). Prolonged exposure therapy for adolescents with PTSD emotional processing of traumatic experiences, therapist guide. Oxford University Press.</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Čampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A.</p> <p>M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. <i>Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry</i>, 47, 1048-1062.</p> <p>Palmer, L. (2012). <i>The PTSD Workbook for Teens: Simple, Effective Skills for Healing Trauma</i>. New Harbinger Publications.</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 5 Kayıp ve Yasa Dair Paylaşım Yapmak</p> <p>Oturum 5: Kayıp ve Yasa Dair Paylaşım Yapmak</p>	<p>“Terör saldırısı sonucu yakınlarını kaybeden ergenlere bu kayıplarla baş edebilme becerisi kazandırmak”</p>	<p>“Ergenlerin kayıp ve yasa ilişkin deneyimlerini keşfetmelerine destek olmak”</p> <p>“Ergenlerin kayıp ve yasa ilişkin duygularını ifade etmelerine fırsat vermek”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Layne, C. M., Saltzman, W. R., Poppleton, L., Burlingame, G. M., Pašalić, A.</p> <p>Duraković-Belko, E. Ćampara, N., Musić, M., Đapo, N., Arslanagić, B. Steinberg, A. M., & Pynoos, R. S. (2008). Effectiveness of a School-Based Group Psychotherapy Program for War-Exposed Adolescents: A Randomized Controlled Trial. <i>Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry</i>, 47, 1048-1062.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p> <p>Saltzman, W. R., Pynoos, R. S., Layne, C. M., Steinberg, A. M., & Aisenberg, E. (2001). Trauma- and grief-focused intervention for adolescents exposed to community violence: Results of a school-based screening and group treatment protocol. <i>Group Dynamics: Theory, Research, and Practice</i>, 5(4), 291-303. doi:10.1037/1089-2699.5.4.291</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 6 Sosyal Destek Kaynaklarını Fark Etme</p> <p>Oturum 6 : Sosyal Destek Kaynaklarını Keşfetme ve Arttırma</p>	<p>“Terör saldırısı sonrası ergenlerin kişilerarası ilişkileri yapılandırılmalarına ve güçlendirmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>“Ergenlerin terör yaşantısı sonrası uyumunda sosyal destek kaynaklarının önemini anlamalarına rehberlik etmek”</p> <p>“Ergenlerin zorlu yaşam olaylarında destek alabileceği kaynakların sayısını arttırmalarına destek olmak”</p> <p>“Ergenlerin sosyal destek kaynaklarını fark etmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>Cox, J., Davies, D. R., Burlingame, G. M., Campbell, J. E., & Layne, C. M., & Katzenbach, R. J. (2007). Effectiveness of a Trauma/Grief-Focused Group Intervention: A Qualitative Study with War-Exposed Bosnian Adolescents. <i>International Journal of Group Psychotherapy</i>, 57, 319-345. DOI:10.1521/ijgp.2007.57.3.319</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Saltzman, W. R., Layne, C. M., Steinberg, A. M., Arslanagic, B., & Pynoos, R. S. (2003). Developing a culturally and ecologically sound intervention program for youth exposed to war and terrorism. <i>Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America</i>, 12(2), 319-342. doi:10.1016/s1056-4993(02)00099-8</p>
<p>Modül 7 Benlik Saygısını Arttırmak</p> <p>Oturum 7: Kendini Tanıma ve Kabul Etme</p>	<p>“Ergenlerin yaşadıkları bu travmatik durumun üstesinden gelebileceğine ilişkin inancın gelişmesine destek olmak”</p>	<p>“Ergenlerin güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesine destek olmak”</p> <p>“Ergenlerin sahip olduğu özelliklerin başa çıkma becerilerini nasıl etkilediğini fark etmelerine rehberlik etmek”</p> <p>“Ergenlerin zayıf yönlerini kabul etmelerine yardımcı olmak”</p>	<p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., ... & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. <i>Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes</i>, 70(4), 283-315.</p>

Modül	Genel Amaç	Alt Amaçlar	Temel Dayanak
<p>Modül 8 Gelecekle Bağ Kurmak</p> <p>Oturum 8: Amaç Belirleme ve Umudu Arttırma</p>	<p>“Ergenlerin terör saldırısı sonrası amaç belirleyebilmelerine, plan yapmalarına ve geleceğe umutla bakmalarına destek olmak”</p>	<p>“Ergenlere amaç belirleme becerisini kazandırmak”</p> <p>“Ergenlere amaçlarına ulaşması için plan yapma becerisi kazandırmak”</p> <p>“Ergenlerin umudunu arttırmalarına destek olmak”</p> <p>“Ergenlerin geleceğini şekillendirirken umudun rolünü fark etmelerine rehberlik etmek”</p>	<p>Travma ve Yas Odaklı Terapi</p> <p>Gelkopf, M., & Berger, R. (2009). A school-based, teacher-mediated prevention program (ERASE-Stress) for reducing terror-related traumatic reactions in Israeli youth: A quasi-randomized controlled trial. <i>Journal of Child Psychology and Psychiatry</i>, 50(8), 962-971.</p> <p>Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., ... & Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. <i>Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes</i>, 70(4), 283-315.</p> <p>NCTSN (2005). Trauma and Grief Component Therapy for Adolescents. Erişim Adresi: https://www.nctsn.org/sites/default/files/interventions/tgcta_fact_sheet.pdf</p>

MODÜL 1

TERÖR YAŞANTISINI ANLAMLANDIRMAK

Oturum 1: Tanışma ve Terör Yaşantısını Anlamlandırma

Etkinliğin Adı:	Gruba Katılma Nedenim?
Amacı:	<p>Ergenlerin terör saldırısı sonrası dünyaya ve kendine ilişkin değişen varsayımlarını gözden geçirmelerine fırsat vermek.</p> <p>Ergenlere terörle ilgili deneyimlerini bir bütün halinde tanımlamalarına ve ifade etmelerine destek olmak.</p> <p>Ergenlerin kaygı ve öfke hissetmesine neden olan terör saldırısıyla ilgili anımsatıcıları fark etmelerine rehberlik etmek.</p> <p>Ergenlerin travmatik olayla ilgili deneyimlerini normalleştirmelerine yardımcı olmak.</p>
Yöntem:	Soru-cevap, tartışma
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Bir rulo tuvalet kâğıdı (Bunun yerine bir torba içerisinde boncuk ya da nohut gibi malzemeler de olabilir)
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Tanışma etkinliği için materyaller önceden hazırlanır.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<p>1. Merhaba arkadaşlar Bildiğiniz gibi terör bir bölgedeki insanları korkutmak için gerçekleştirilen şiddet eylemleridir ve maalesef bazen bu durumlara maruz kalabilmekteyiz. Sizlerle beraber terör konusunda yaşadığınız olumsuzlukların etkisini azaltmaya yönelik bir çalışma yapacağız. Bu çalışma için öncelikle bazı kuralları belirlemek istiyorum sizinle. Öncelikle ben size grubumuzun kurallarından bahsedeceğim ardından sizin de aklınıza bir kural gelirse söyleyebilirsiniz. (Uygulayıcı ihtiyaç duyarsa Ek-1'den yararlanabilir.)</p> <p style="text-align: center;">KURALLARIMIZ</p> <ul style="list-style-type: none"> Bu çalışmada zaman zaman kendimizle ilgili özel konuları paylaşabiliriz. Burada konuştuğumuzun aramızda kalması önemli. Buna gizlilik kuralımız diyelim. Grup içerisinde arkadaşlarınız paylaşımında bulunduğunda birbirinizi yargılamayın, söylediklerine gülmenizi istemiyorum. Ayrıca söylenenlere yorum da yapmayalım. Buna saygı kuralımız diyelim. Konuşurken birbirimizi dinlemek çok önemli. O yüzden söz alan bir arkadaşımızı mutlaka dinleyelim. Buna da tek ses kuralı diyebiliriz. Peki, sormak ya da eklemek istediğiniz bir şey var mı? Hepinize teşekkür ediyorum. Öncelikle bir tanışma ve ısınma etkinliği yapalım isterseniz.

	<p>2. Uygulayıcı bir rulo tuvalet kâğıdını (Bunun yerine bir torbada boncuk, nohut vb. de olabilir.) sırayla öğrencilere verir ve istedikleri kadar koparabileceklerini söyler. (Nohut vb. için ise istedikleri kadar alabilecekleri söylenir.) Herkes sırayla aldıktan sonra alınan kâğıt kadar kendileriyle ilgili bir özellik söylemeleri istenir. Bütün öğrenciler kendileri ile ilgili özellikleri belirttikten sonra etkinliğin diğer aşamasına geçilir.</p> <p>3. Grup içerisinde öğrenciler ikişerli eşleşirler. İkili eşleşme için sayılardan yararlanılabilir. Ya da listeden de ikili eşleştirme yapılabilir. İkili eş olduktan sonra öğrencilerin birbirlerine "BURAYA GELİŞ NEDENİM" başlıklı bir bilgi vermeleri istenir. Ancak bu bilginin içinde geliş hikâyesini, yaşadıklarını, duygularını ve düşüncelerini de eklemeleri yönergede öğrencilere açıklanır.</p> <p>4. Bütün ikili eşler birbirlerine gruba seçilme ve gelme nedenlerini anlattıktan sonra herkesin arkadaşının gelme nedenini büyük gruba anlatması sağlanır. Örneğin arkadaşım..... bu gruba katıldı. Çünkü.....</p> <p>5. Bütün öğrenciler arkadaşlarının geliş sebebini ve sürecini anlattıktan sonra uygulayıcı anlatılanların benzerliğine ve yaşananlara dikkat çekerek bir sonraki çalışmada tekrar görüşmek üzere etkinliği sonlandırır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin terör yaşantısına dair anılarını bir bütün halinde anlatabilmeleri
Ödevler:	Öğrencilerden oturum sırasında fark ettikleri güçlü yönlerini aile üyeleriyle paylaşmaları istenir.
Uygulayıcıya Not:	Kendi terör yaşantısını anlatmakta zorlanan ya da çok ağır koşulları ifade eden, kayıp yaşantısı ağır olan öğrenciler ile bireysel olarak çalışılabilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek- Grup kurulları

EK-1 GRUP KURALLARI

Biri konuşurken onu dinlemeliyiz.
Yönergelere uymalıyız.
Arkadaşlarımızla kibar konuşmalıyız.
Grup içerisinde konuştuğlarımızı arkadaşlarımızın izni olmadan başkalarıyla paylaşmamalıyız.
Tüm oturumlara gelmeliyiz.
Her zaman konuşmak zorunda değiliz, ancak birbirimizi dinlemeliyiz.
Birbirimize saygılı olmalıyız.
Başkalarını susturmaya çalışmamalıyız.
Etkinliklerde sıranın bize gelmesini beklemeliyiz.
vb. kurallar ihtiyaca göre eklenebilir.

MODÜL 2

DUYGU-BEDEN-BİLİŞ İLİŞKİSİNİ KURMAK

Oturum 2: Terör Yaşantısı Sonrası Duygu- Beden-Biliş Arasında Bağ Kurma

Etkinliğin Adı:	Farkındayım ve Güvendeyim
Amacı:	<p>Ergenlerin duygu- beden ve biliş arasındaki ilişkiyi anlamalarına rehberlik etmek.</p> <p>Ergenlerin terör saldırısı sonrası yaşadığı duygulara, aklından geçen düşüncelere ve duygularının bedeninde oluşturduğu değişimlere ilişkin farkındalık kazanmasına yardımcı olmak.</p> <p>Ergene terör saldırısı sonrası deneyimlenen duyguları fark etme ve isimlendirme becerisi kazandırmak.</p> <p>Ergenlerin terör saldırısı sonrası deneyimlediği duyguları hissetmesine neden olan bilişleri keşfetmesine destek olmak.</p>
Yöntem:	Soru-cevap, hayal ettirme
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Resim kâğıtları, kalemler
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Etkinlikte kullanılan hayal tekniğinde ses tonunun sakin olmasına ve hayalin yavaş yavaş okunmasına dikkat edilmesi önemlidir. Etkilenen ve tetiklenen öğrenciler ile bireysel olarak çalışılması gerekir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı "Şimdi hep birlikte rahatlama egzersizi yapalım. Herkesin rahat bir şekilde oturmasını istiyorum. Eğer sizin için sorun oluşturmazsa gözlerinizi kapatmanızı istiyorum. Uygun olmayanlar ya da istemeyenler kapatmayabilir." diyerek etkinliğe giriş yapar ve aşağıdaki yönergeleri sırayla verir. 2. "Önce derin bir nefes alalım. Bir elinizi karnınızın üzerine koyun. Burnunuzdan yavaşça nefes alın... ve ağızınızdan yavaşça nefes verin. Bunu iki kere yapalım." 3. "Şimdi gözlerinizi kapatmanızı ve ani ve beklenmedik bir olay yaşandığında neler düşündüğünüze ve neler hissettiğinize odaklanmanızı istiyorum. Bu duyguları vücudunuzun en çok neresinde hissettiğinizi fark etmenizi istiyorum. Kendinize, düşüncelerinize, duygularınıza ve duygularınızın etkilediği bedeninize odaklanın. Vücudunuz nasıl etkileniyor. Neler oluyor. Şimdi bu düşünceleri, düşüncelere eşlik eden duyguları vücudunuzdan uzaklaştırmaya hazırlanın."

	<p>4. “Evet, şimdi yavaş yavaş düşünce ve duygularınızın olumsuz etkilerinin bedeninizi terk ettiğini hayal edin. Onlara güle güle diyorsunuz ve daha da rahatlıyorsunuz. Ayrıca daha da güçleniyor ve rahatlıyorsunuz. Gevşediğinizi ve rahatladığınızı keşfedin. Bunun sizi nasıl hissettirdiğine dikkat edin.” (Yavaş ve sakin bir ses tonu kullanın ve öğrencilerin bunu biraz deneyimlemelerine izin verin.) Çok güzel.</p> <p>5. Şimdi herkes kendisi için rahat, huzurlu ve güvende bir yer hayal etsin. Bu yeri inceleyelim. Neler var? Yanınızda kimler var? Sakinliği hissedin ve yaşayın. Burada olduğunuz için huzurlusunuz. Burada kendinizi rahat ve güvende hissediyorsunuz. Sakinliğin ve huzurun tadını çıkarın. Artık ayrılmaya hazırlanalım. İstediklerinizde yeniden bu güvenli yerinize gelebilirsiniz. Yavaş yavaş gözlerimizi açabiliriz.</p> <p>6. Bütün öğrenciler gözlerini açtıktan sonra herkesin hayal ettiği güvenli yerin resmini çizmesi istenir.</p> <p>7. Çizimlerin ardından gönüllü olan öğrencilerin çizdiklerini paylaşmaları sağlanır ve paylaşan öğrencilere teşekkür edilir.</p> <p>8. Gerekirse bu resimlerini saklamaları ve yanlarında taşımaları önerilir.</p> <p>9. Öğrencilerin söyledikleri toparlanır ve etkinliğe katıldıkları için teşekkür edilerek etkinlik sonlandırılır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin duyguları-bedenleri ve bilişleri arasındaki ilişkiyi anlayabilmeleri Öğrencilerin terör saldırısı sonrası deneyimlenen duyguları fark etmeleri ve isimlendirebilmeleri
Ödevler:	Öğrencilerden bu etkinlik sonrasında kendilerine bir günlük tutmaları, fark ettikleri düşüncelerini ve bu düşüncelerin duygularına ve davranışlarına etkilerini bu günlüğe yazmaları istenir.
Uygulayıcıya Not:	Etkinlikte kullanılan hayal tekniğinde ses tonunun sakin olmasına ve hayalin yavaş yavaş okunmasına dikkat edilmesi önemlidir. Etkinlik sırasında olumsuz yönde etkilenen ve tetiklenen öğrenciler ile bireysel olarak çalışılması gerekir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	-

MODÜL 3 KİŞİSEL KAYNAKLARI GÜÇLENDİRMEK

Oturum 3: Yeni Baş Etme Becerileri Kazanma

Etkinliğin Adı:	Grubumuzun Gücü
Amacı:	Ergenlerin terör saldırısı sonrası tepkileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark etmelerini sağlamak. Ergenlere yeni baş etme becerileri kazandırmak. Ergenlerin farklı baş etme yönlerine dair farkındalığını arttırmak.
Yöntem:	Soru-cevap, tartışma
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Kırmızı, yeşil, mavi ve beyaz renginde karton kâğıtlar Karton bulunmazsa ilgili renkteki A4 kâğıtlar da yapıştırılarak kullanılır.
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Uygulayıcı kırmızı, yeşil, mavi ve beyaz renginde karton kâğıtları hazırlar. Uygulayıcı renkli karton bulamadığında A4 kâğıtlardan yararlanabilir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı; Merhaba arkadaşlar, hatırlarsanız geçen çalışmamızda tanışma etkinliğinin ardından her birinizin yaşadığı terör yaşantısını dinlemiştik. Her birimiz yaşamımızda farklı zamanlarda bizlerde stres oluşturan, beklemediğimiz ve bedenimizde, duygularımızda, davranışlarımızda değişikliklere yol açan zorlu yaşam olaylarıyla karşılaşırız. Bugün sizlerle terör yaşantısı sonrası verilen tepkileri ve bu tepkilerle baş etme becerilerimizi konuşabileceğimiz bir etkinlik yapacağız.” diyerek etkinliğe giriş yapar. 2. “Bugünkü çalışmamızda amaç sizlerin terör yaşantısı sonrası gösterdiğiniz tepkilerinizi öğrenerek, tepkileriniz arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları fark etmeniz ve sizlerin bu tepkilerle başa çıkma becerilerinizi ortaya çıkarmaktır. Burada ifade edeceğimiz her şey normal olduğundan birbirimizi yorum yapmadan ve eleştirmeden dinlemeyi unutmayalım.” 3. Uygulayıcı sınıfı dört gruba ayırır. Gruplara renk isimleri verir. <ul style="list-style-type: none"> • 1.Kırmızı grup: Terör yaşantısıyla ilgili duyguları • 2.Mavi Grup: Terör yaşantısıyla ilgili aklından geçen düşünceleri • 3.Yeşil Grup: Terör sonrasındaki davranışları • 4.Beyaz Grup: Terör sonrasındaki başa çıkma biçimlerini ifade eder.

	<ol style="list-style-type: none">4. Gruplar belirlendikten sonra her grubun kendi renginin konusu ile ilgili poster hazırlaması istenir ve gruplara kendi renklerindeki kartonlar verilir. Her gruba çalışması için 15 dakika süre verilir.5. Sürenin sonunda gruplar kendi çalışmalarını sınıfa tanıtırlar ve çalışması tamamlanan poster tahtaya asılır.6. Ardından bütün gruba çalışmaya ilişkin bugün aklında ne kaldı sorusu sorulur ve herkesin cevaplamaı sağlanır.
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin terör saldırısı sonrası tepkileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları fark etmeleri. Öğrencilerin farklı baş etme yöntemlerine dair farkındalıklarını arttırmaları.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Baş çıkma biçimlerinin ortaya konulduğu süreçte önerilen baş çıkma yöntemlerinin sağlıklı olması önemlidir ve bu konuda gerek duyulduğunda öğrenciler bilgilendirilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	-

MODÜL 4 DUYGULARI DÜZENLEMEK

Oturum 4: Duyguları Fark Etme, İsimlendirme ve Kontrol Etme

Etkinliğin Adı:	Koruma Kalkanı
Amacı:	Ergenlerin terör saldırısı sonrası hissettiği duyguları normalleştirmelerine yardımcı olmak. Ergenlerin güvende olma duygusunu kazanmasına rehberlik etmek. Ergenlere duygularını düzenleme becerisi kazandırmak. Ergenlerin duygularını uygun yöntemlerle ifade etmesine rehberlik etmek.
Yöntem:	Soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Zor koşullarda yaşadığım duygularımı barışyorum (Ek-1) Koruma kalkanım (Ek-2) Kalem Boya
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Zorlu koşullarda yaşanan yoğun duyguları paylaşmak öğrenciler için zorlayıcı olabilir. Bu süreçte uygulayıcı öğrencileri iyi gözlemeli duygularını paylaşmakta, ifade etmekte güçlük çeken öğrenciler ile bireysel olarak çalışmalıdır.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı "Önceki çalışmalarımızda hatırlarsanız duygularımızı, düşüncelerimizi ve bizi nasıl etkilediğini konuşmuştuk. Peki, şimdi zor zamanlarda, ani ve beklenmedik olaylar yaşandığında en yoğun yaşadığınız duygunuzu düşünmenizi istiyorum." diyerek etkinliğe giriş yapar. 2. Uygulayıcı "Zor zamanlardaki yoğun duygunuz neydi?" sorusunu sorar. 3. Uygulayıcı bütün öğrencilerin düşünmesi için vakit verir ve bu duyguyu istekli olan öğrencilerin ifade etmesine izin verir. 4. Uygulayıcı "Paylaşımlarınız için teşekkür ederim. Hepiniz duygularınızı belirttiniz. Bazılarınızın duyguları ortak iken bazılarınızın duyguları farklı idi. Zor zamanlarda en yoğun yaşadığınız duygunuzu düşünerek size dağıtacağım Ek-1'i doldurmanızı istiyorum. Ek-1'de anlamadığınız bir kısım olduğunda sorabilirsiniz." der. 5. Öğrencilerin sorusu yoksa veya uygulayıcı soruları cevaplamışsa uygulayıcı "Şimdi kimler forma yazdıklarını okumak ister." yönergesini verir.

	<p>6. Mümkün olduğunca paylaşmak isteyen bütün öğrencilerin paylaşması sağlanır ve paylaşımlar sırasında öğrencilerin yazdıklarına ilişkin yorum yapılmaz sadece paylaşımları için teşekkür edilir.</p> <p>7. Uygulayıcı ‘‘Sevgili ğrenciler şimdi hepinizin zor dönemlerde yaşadığınızı ifade ettiğiniz bu duygu için baş etme yollarını, sizi güçlü ve güvende hissettirenleri düşünerek size kalkan oluşturacak bir resim çizmenizi istiyorum. Size vereceğim koruma kalkanım formlarına (Ek-2) herkes kendisini güçlü hissettiren ‘‘ ŐEYİ ÇİZEREK’’ koruma kalkanı resmini tamamlayabilir.’’ der.</p> <p>8. Öğrencilere koruma kalkanı çizmeleri için Ek-2’de yer alan koruma kalkanı resmi dağıtılır ve bunun için 10 dakika süre verilir. Öğrenciler resimleri çizerken onları gözlemek çizip izmediklerini kontrol etmek önemlidir.</p> <p>9. Öğrenciler resimlerini çizdikten sonra bu resme isim vermeleri istenir.</p> <p>10. Ardından ğrenciler kendi koruma kalkanını anlatır.</p> <p>11. Öğrencilerin paylaşımları tamamlandıktan sonra etkinliğe son verilir.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	<p>ğrencilerin duygularını düzenleyebilme becerilerini kazanmaları.</p> <p>ğrencilerin duygularını uygun yöntemlerle ifade edebilmeleri.</p>
Ödevler:	<p>ğrencilerden bir hafta boyunca hissettikleri duyguları ve bu duygularla baş etme biçimlerini not almaları istenir.</p>
Uygulayıcıya Not:	<p>Zorlu koşullarda yaşanan yoğun duyguları paylaşmak öğrenciler için zorlayıcı olabilir. Bu süreçte uygulayıcı öğrencileri iyi gzlemeli duygularını paylaşmakta, ifade etmekte güçlük çeken öğrenciler ile bireysel olarak çalışmalıdır.</p>
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	<p>Ek-1 Zor koşullarda yaşadığı duygularımla barışıyorum</p> <p>Ek-2 Koruma kalkanım</p>

EK-1 ZOR KOŞULLARDA YAŞADIĞI DUYGULARIMLA BARIŞIYORUM

ZORLU KOŞULLARI DÜŞÜNDÜĞÜMDE

.....

HİSSEDİYORUM.

BU DUYGUMA BİR İSİM VERSEM, İSMİ

.....

OLURDU.

BENİ DUYGUSUNA KARŞI İYİ HİSSETTİREN
OLAY YA DA KİŞİLER

1.

2.

3.

ZOR KOŞULLARA KARŞI

.....

SAYESİNDE GÜÇLÜYÜM VE GÜVENDEYİM.

EK-2 KORUMA KALKANIM



MODÜL 5

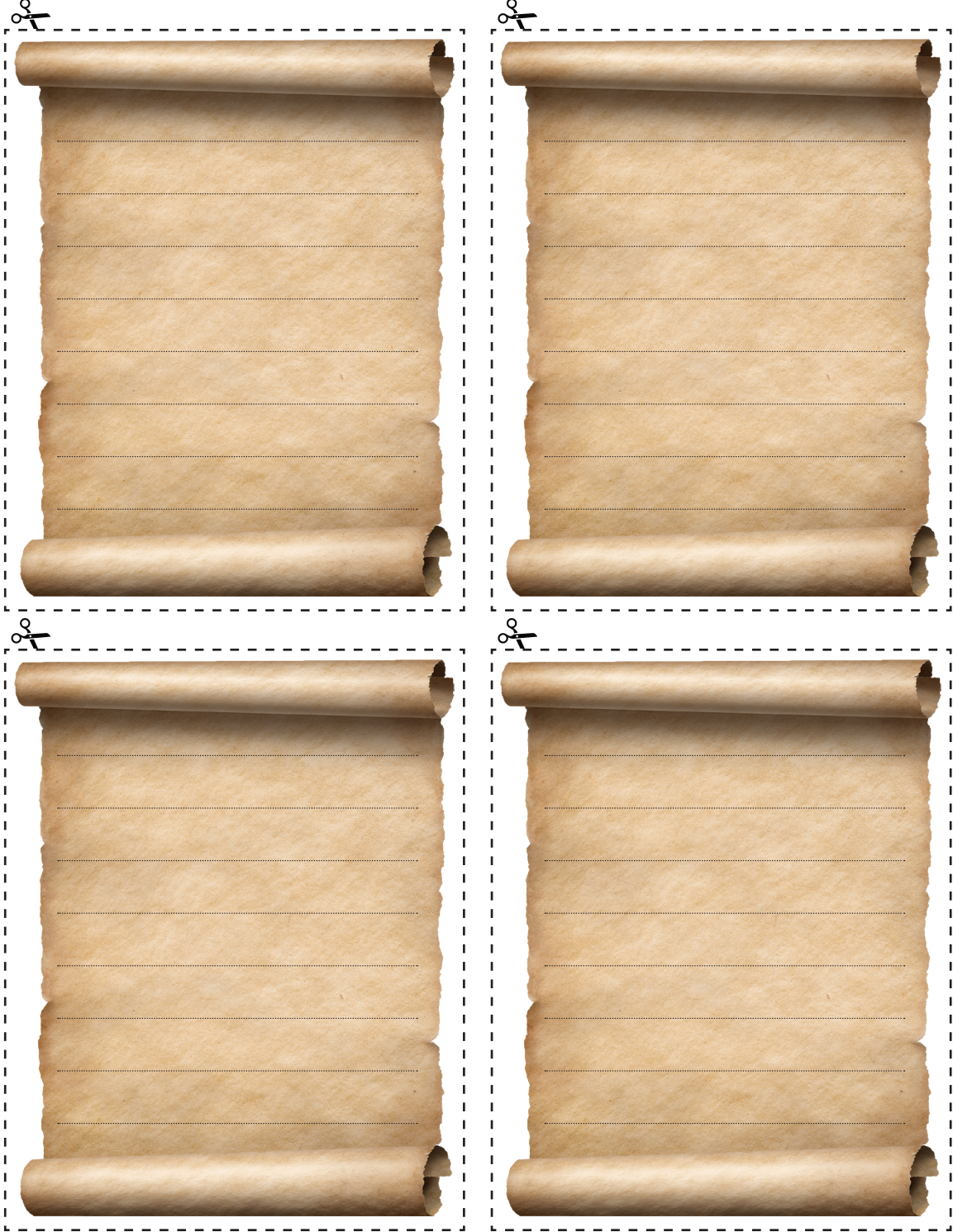
KAYIP VE YASA DAİR PAYLAŞIM YAPMAK

Oturum 5: Kayıp ve Yasa Dair Paylaşım Yapma

Etkinliğin Adı:	Farkındayım!
Amacı:	Ergenlerin kayıp ve yasa ilişkin deneyimleri keşfetmelerine destek olmak. Ergenlerin kayıp ve yasa ilişkin duygularını ifade etmelerine fırsat vermek.
Yöntem:	Soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Kâğıt-kalem
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	<p>Bu etkinlik terör yaşantıları nedeniyle kayıplar yaşayan öğrencilere yöneliktir. Uygulayıcı grup içerisinde kayıplar yaşayan öğrenciler olup olmadığını kontrol etmelidir.</p> <p>Eğer grupta yer alan öğrencilerin belirtilmiş kayıpları yoksa bu etkinlik uygulanmadan diğer etkinliğe geçilmelidir.</p> <p>Eğer grupta yer alan öğrencilerin belirtilmiş kayıpları varsa aşağıdaki not dikkate alınmalıdır.</p> <p>Bütün öğrencilerin katılımı sağlanmalıdır ancak katılmak istemeyen öğrenciler zorlanmamalı ve gerekirse bu öğrencilerle bireysel olarak görüşülmelidir.</p>
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı; "Bugün sizlerle beraber her gün aklımızda olan ama konuşmakta pek de gönüllü olmadığımız bir konu üzerinde duracağız. Bugünkü etkinliğin ismi "Farkındayım!" Bu etkinlikte yaşadığımız kayıp ve yası paylaşacak ve onlarla ilgili duygularımızı paylaşacağız." diyerek etkinliğe giriş yapar. 2. Uygulayıcı "Sizlerden yaşadığınız ve belki de çok paylaşmadığınız bir kaybınızı düşünmenizi istiyorum. Bu kaybınız artık göremediğiniz kişiler ya da kaybettiğiniz eşyalar olabilir. Şimdi yaşadığınız kayıpla ilişkilendirebileceğimiz bir sembol (örneğin; kuş, çiçek, yıldız, bulut gibi) veya resim çizmenizi istiyorum. Bu resim ya da sembollerini çizmeniz için 10 dakikanız var." der. 3. Öğrenciler çizimlerini tamamladıktan sonra bu çizimleri sınıfla paylaşmaları istenir. 4. Gönüllü olan grup üyesiyle etkinlik başlar. Bütün grup üyelerinin etkinliğe katılması sağlanır.

	<p>5. Uygulayıcı “Şimdiye kadar yaşadığınız kayıpla ilgili konuştuk. Şimdi terör öncesinde sahip olduğunuz fakat şu an yapamadığınız şeyleri yani anılarınızı yazmanızı istiyorum.” der.</p> <p>Öğrenciler cevap veremediğinde uygulayıcı aşağıdaki örnekleri verebilir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Babamla birlikte bahçemizde top oynardık • Bana ait bir odam vardı. • Ailemle birlikte arabamızla gezerdik • Kedimle birlikte oynardık gibi <p>6. Grup üyelerine anılarını yazabilecekleri dikdörtgen şeklinde kesilmiş küçük kâğıtlar dağıtılır (Ek-1). Grup üyelerinin etkinliği tamamlaması için süre verilir.</p> <p>7. Bütün üyelerin etkinliği tamamlamasının ardından gönüllü olan katılımcıdan başlayarak yazdıklarını grup üyeleriyle paylaşması istenir.</p> <p>8. Grup üyelerine yazdıkları bu kâğıtları saklayabilecekleri söylenir ve bu yazılanla ne yapmak istedikleri sorulabilir.</p> <p>9. Uygulayıcı aşağıdaki açıklama ile etkinliği sonlandırılır.</p> <p>“Sevgili öğrenciler sizlerin de gördüğü gibi hepimizin bu süreçte kaybettiği şeyler oldu. Bu etkinlikte siz kaybınızı ifade edip, bu kaybınızla ilgili duygularınızı paylaşacak kadar güçlü olduğunuzu gösterdiniz. Yaşadığınız kayıpları belki geri çeviremeyebilirsiniz fakat bu kayıplarla ilgili duygularınızı paylaşarak hayatınıza devam edebilirsiniz. Siz bunu yapacak kadar güçlüydünüz. Hepinize paylaşımınız için teşekkür ederim. Yazdıklarınızı isterseniz burada bırakabilir, isterseniz evinize götürebilirsiniz.” der.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Öğrencilerin kayba ilişkin deneyimlerini paylaşmaları. Öğrencilerin kayba ilişkin duygularını isimlendirebilmeleri.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Bütün öğrencilerin katılımı sağlanmalıdır ancak katılmak istemeyen öğrenciler zorlanmamalı ve gerekirse bu öğrencilerle bireysel olarak görüşülmelidir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Küçük dikdörtgen kâğıtlar

EK - 1 KÜÇÜK DİKDÖRTGEN KÂĞITLAR



MODÜL 6

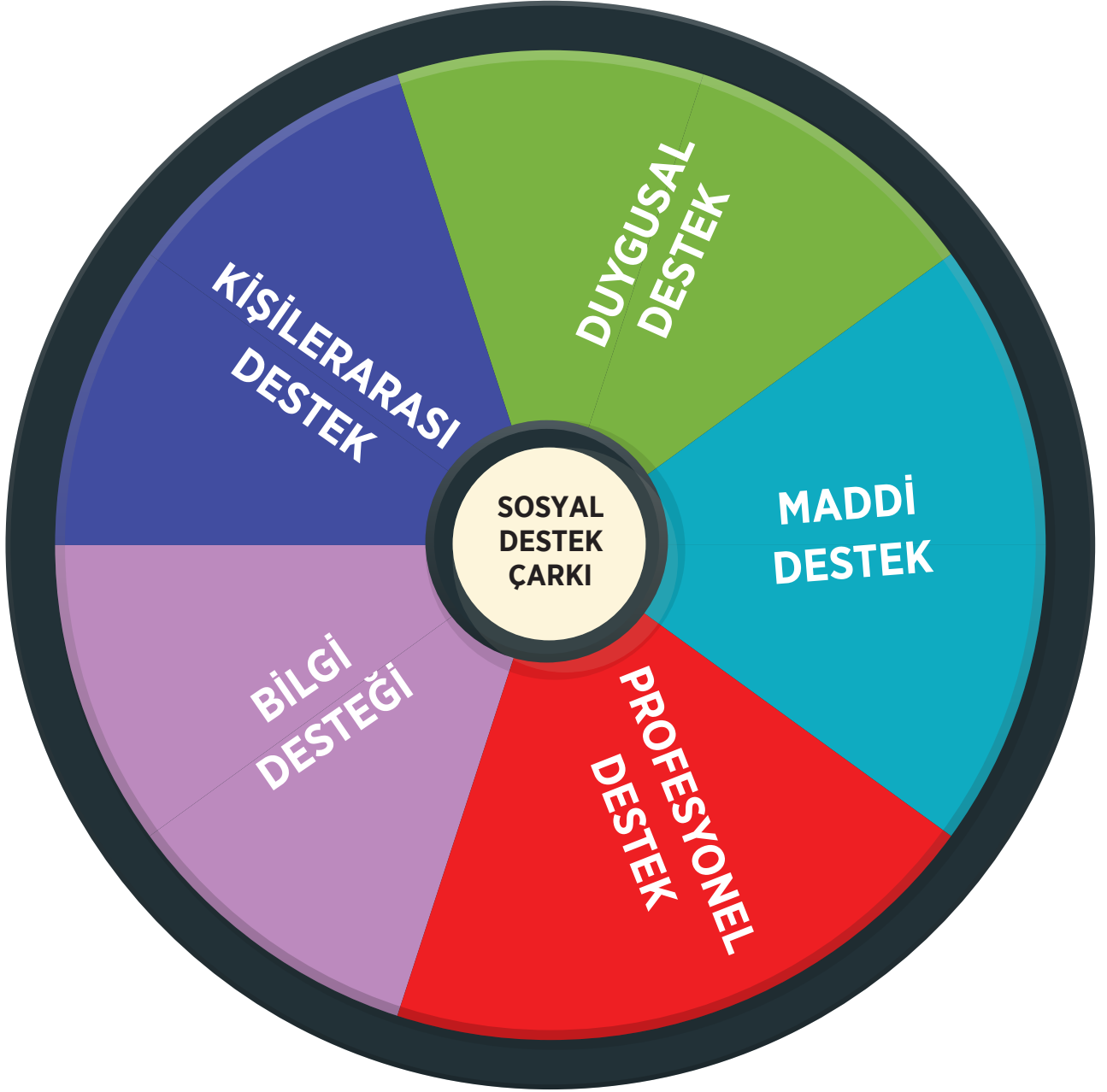
SOSYAL DESTEK KAYNAKLARINI GÜÇLENDİRMEK

Oturum 6: Sosyal Destek Kaynaklarını Keşfetme ve Arttırma

Etkinliğin Adı:	Sosyal Destek Çarkı
Amacı:	Ergenlerin terör yaşantısı sonrası uyumunda sosyal destek kaynaklarının önemini anlamalarına rehberlik etmek. Ergenlerin zorlu yaşam olaylarında destek alabileceği kaynakların sayısını artırmasına destek olmak. Ergenlerin sosyal destek kaynaklarını fark etmesine yardımcı olmak.
Yöntem:	Soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Sosyal destek çarkı (Ek-1) Sosyal Destek Çarkı Çalışma Kâğıdı (Ek-3) Top
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Ekte örneği yer alan sosyal destek çarkının büyütülmüş halinin uygulayıcı tarafından tahtaya yansıtılması ya da çıktısını alarak öğrencilerin görebileceği şekilde uygun bir yere asılması gerekmektedir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> Uygulayıcı "Merhaba sevgili öğrenciler, bugün sizlerle birlikte zor zamanlarımızda, üzüldüğümüzde veya korktuğumuzda yardımlarını aldığımız bireylerin kimler olduğunu ve bu yardımları ne zaman nasıl aldığımızı öğreneceğiz." diyerek etkinliğe başlar. Uygulayıcı tahtada yer alan Ek-1'de verilen çarkın dilimlerini ve bu çarkın anlamını anlatır. Sosyal destek çarkı açıklanırken aşağıdaki bilgiler kullanılır. Uygulayıcı destek türlerini ve kaynaklarını anlatırken kendi yaşantılarından örnek verebilir. Duygusal Destekler: Duygusal olarak ihtiyacımız olduğunda bizi dinleyen bizimle ilgilenen kişiler/kurumlar duygusal desteğimizdir. Maddi Destekler: Bazı durumlarda maddi yardıma ihtiyaç duyabiliriz. Böyle durumlarda destek aldığımız kişilerdir/kurumlardır. Profesyonel Destek: İhtiyaç duyduğumuzda doktorlardan, psikolojik danışmanlardan aldığımız destek örnek olabilir Bilgi Desteği: İhtiyaç duyduğunuz konularda aldığınız bilgi desteğidir. Örneğin zaman yönetimi, ders çalışma yolları, iletişim kurma problemleri konusunda aldığınız destek bu türe örnektir. Kişilerarası Destek: Sosyal ihtiyaçlar için önemlidir. Ait olma-güven ihtiyacımızı karşılayabilir.

	<p>3. Sosyal destek çarkı anlatıldıktan sonra uygulayıcı Ek-3'te yer alan sosyal çarkı çalışma kâğıdını öğrencilere anlatır.</p> <p>4. Uygulayıcı "Şimdi sizler de sosyal destek çarkının anlamını biliyorsunuz. Önlerinizde bu çarka dair görüşlerinizi yazabileceğiniz bir çalışma kâğıdı var. Bu kâğıtta terör yaşantısı sırasında yardım aldığınız kaynakları, bu kaynaklardan ne zaman ve nasıl destek aldığınızı yazabileceğini sütunlar var. Sizlerden terör yaşantısını başından şimdiye kadar olan zamanı düşünmenizi istiyorum." der. (Uygulayıcı ihtiyaç duyarsa Ek-2'den yararlanabilir.)</p> <p>5. Öğrencilerin düşünmesi için 5 dakika süre verilir.</p> <p>6. Uygulayıcı "Sanırım hepimiz düşündünüz. Haydi, şimdi biraz hareket edelim. Elimde gördüğünüz topu sırayla sizlere vereceğim. Sizlerde bu topu alıp sosyal destek çarkına doğru atacaksınız. Hadi başlayalım." der.</p> <p>7. Tahtada asılı olan sosyal destek çarkına öğrencilerin sıra ile gelerek küçük bir topu (top yoksa buruşturarak kâğıttan top da yapılabilir) atması beklenir. Öğrencinin topu hangi destek türüne gelirse bununla ilgili aşağıdaki soruları cevaplaması istenir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bu desteği en son ne zaman kullandın? • Kimlerden bu desteği alırsın? • Bu desteği aldığında neler hissedersin? • Bu desteği aldığında terör yaşantısı sonrasında hayatında neler değişti? • Bugünden sonra hangi desteğe daha çok ihtiyaç duyuyorsun? <p>8. Mümkün olduğunca bütün öğrencilerin sıra ile sosyal destek çarkını kullanması sağlanır.</p> <p>9. Bireysel paylaşımlar alındıktan sonra uygulayıcı öğrencilerden "Sosyal Destek Çarkı Çalışma Kâğıdı"na bu etkinlik kapsamında öğrendiklerini yazmasını ister.</p> <p>10. Sürecin sonunda öğrencilere bu çalışmada neler öğrendikleri sorulur ve sosyal desteğin yaşamdaki önemi vurgulanarak etkinlik sonlandırılır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Etkinliğin sonunda öğrencilere neler öğrendikleri sorulur.
Ödevler:	Sosyal destek kaynaklarıyla ilgili öğrendiklerini aile üyeleriyle paylaşması istenir. Bir hafta boyunca kimlerden destek aldığını not etmesi ödev olarak verilir.
Uygulayıcıya Not:	Sosyal destek kaynaklarını bulmakta güçlük çeken öğrencilerle bireysel çalışılabilir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	Ek-1 Sosyal destek çarkı, Ek-2 Sosyal destek kaynaklarım, Ek-3 Sosyal destek çarkı çalışma kâğıdı

EK-1 SOSYAL DESTEK ÇARKI



EK-2 SOSYAL DESTEK KAYNAKLARI

Aile
Akrabalar
Arkadaşlar
Sevdiğimiz ve güvendiğimiz kişiler
Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmenim
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)
Valilikler ve Kaymakamlıklar
Sağlık Bakanlığı
Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)
Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM)
Türk Kızılay'ı
İtfaiye
Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE)
vb. kişi ve kurumlar bize yardım edebilir ve destek olabilir.

EK-3 SOSYAL DESTEK ÇARKI ÇALIŞMA KÂĞIDI

Bundan Sonra Hangi Sosyal Destek Kaynaklarına Başvuracaksınız?	Nasıl Hissettiğin?	Bu Desteği Alma Yöntemin?	Aldığın Destek Türü?	Terör Yaşantısı Süresince Destek Aldığın Zaman

MODÜL 7 BENLİK SAYGISINI ARTTIRMAK

Oturum 7: Kendini Tanıma ve Kabul Etme

Etkinliğin Adı:	Ben Buyum!
Amacı:	Çocuğun güçlü ve zayıf yönlerini keşfetmesine destek olmak. Çocuğun sahip olduğu özelliklerin başa çıkma becerilerini nasıl etkilediğini fark etmesine rehberlik etmek. Çocuğun zayıf yönlerini kabul etmesine yardımcı olmak.
Yöntem:	Soru-cevap
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Plastik top, kalem, kâğıt, boya kalemleri
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Öğrencilerin birbirleri için olumlu özellik ifade etmeleri ve olumlu gibi görünen ancak olumsuzluk içeren ifadelerin kullanılmaması konusunda uygulayıcı dikkatli davranmalıdır.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı elinde bir topla gelir ve öğrencilerin yuvarlak bir grup oluşturmasını ister. Bunun için uygun bir ortamın sağlanması daha sağlıklı olacaktır. 2. Ardından uygulayıcı öğrencilere "Bugün elimdeki topla oyunlar oynayacağız" der ve ilk olarak kendisi bir örnek ile etkinliği başlatır. Topu sağındaki öğrenciye verir ve topu verdiği öğrenciyle ilgili olumlu bir özellik söyler: Örneğin; Bugün, "Biri konuşurken onu içtenlikle dinliyorsun." "Arkadaşlarının paylaşımlarına saygılısın." "Grup içindeki cevapların çok iyiydi." "Arkadaşlarıyla ilişkilerini beğeniyorum." gibi. 3. Ardından bütün grubun yanındaki arkadaşına topu verirken karşısındaki ile ilgili olumlu bir özellik söylemesini ister. 4. Tüm katılımcılar arkadaşı için diğerlerinden farklı ancak olumlu bir özellik söylemelidir.

	<p>5. Grup tamamlandıktan sonra uygulayıcı öğrencilere aşağıdaki soruları sorar?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Arkadaşınızla ilgili olumlu bir özellik söylerken nasıl hissettiniz? • Olumlu özellik bulmak konusunda ne kadar zorlandınız? • Kendinizle ilgili olumlu bir özellik söylerken nasıl hissettiniz? <p>6. Çalışmanın ikinci aşamasında topu eline alan öğrencinin bu sefer kendisine ilişkin önce olumsuz sonra olumlu bir özelliğini söylemesi istenir.</p> <p>Örneğin;</p> <p>“Zor zamanlarda önce şaşırıyorum ama şaşkınlığım geçince sorunla baş edebilecek bir yol bulabiliyorum.” “Resim çizmek konusunda zorlanıyorum ama boyama konusunda iyi olduğumu düşünüyorum.” gibi.</p> <p>7. Bütün öğrencilerin sırasıyla kendisi ile ilgili olumsuz özelliğim ama olumlu özelliğim cümlelerini kurması sağlanır ve ardından aşağıdaki sorular bütün gruba sorulur:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kendinizle ilgili olumsuz ve olumlu özelliklerinizi söylerken nasıl hissettiniz? • Zorlandınız mı? Cevabınız evet ise neden? <p>8. Etkinliğin sonunda uygulayıcı “Hepimizin daha iyi olduğu ve daha zayıf olduğu özellikleri var. Bu özelliklerimizin farkında olmak ve bu özellikleri kabul etmek önemli olan. Gerektiğinde güçsüz yanlarımızı da güçlendirebiliriz elbette ama öncelikle kendimizi olduğumuz gibi sevmeliyiz. Şimdi herkesin kendisini, kendi olumlu ve olumsuz özelliklerini kabul etmesini alkışlasın.” diyerek etkinliği sonlandırır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Bütün öğrencilerin kendi olumlu ve olumsuz özelliklerini ifade edebilmeleri bu etkinlik için önemli bir kazanımdır.
Ödevler:	Katılımcılardan güçlü ve zayıf yönlerinin nerede ve nasıl ortaya çıktığını fark etmeleri için günlük tutmaları istenir.
Uygulayıcıya Not:	Öğrencilerin birbirilerine karşı olumsuz özellikleri ya da olumlu gibi görünen ama alaycı bir tutum içeren ifadeleri kullanmamaları ve bu konuda uygulayıcının dikkatli olması önemlidir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	-

MODÜL 8 GELECEKLE BAĞ KURMAK

Oturum 8: Amaç Belirleme ve Umudu Arttırma

Etkinliğin Adı:	Geleceğim ve Ben
Amacı:	Ergenlere amaç belirleme becerisini kazandırmak. Ergenlere amaçlarına ulaşmaları için plan yapma becerisi kazandırmak. Ergenlerin gelecekle ilgili olumlu varsayımlarını keşfetmelerine rehberlik etmek. Ergenlerin umudunu arttırmalarına destek olmak.
Yöntem:	Soru-cevap, tartışma
Sınıf Düzeyi:	Lise
Süre:	Bir ders saati
Materyal:	Büyük resim kâğıtları, kalem, boya
Uygulayıcı İçin Ön Hazırlık:	Öğrencilerin gelecek planları konusunda olumlu ve umutlu bir bakış açısına sahip olması önemli olduğunda etkinlik sürecinde uygulayıcının yönlendirmeleri önemlidir.
Süreç (Uygulama Basamakları):	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uygulayıcı "Merhaba sevgili öğrenciler, bugün son oturumumuz. Öncelikle bugüne kadarki süreçte katılımınız için teşekkür ederim. Bu oturuma kadar yaptığımız çalışmada aklınızda neler kaldı? Kimler söylemek ister?" diyerek oturuma başlar. 2. Uygulayıcı öğrencilerin süreci değerlendirmelerini sağlar. 3. Ardından uygulayıcı etkinliğin ikinci aşaması için sınıfı dörder kişilik gruplara ayırır ve her bir gruba aşağıdaki yönergeyi verir: "Arkadaşlar bütün grupların gelecekle ilgili ortak beş amaç planlamalarını ve bir poster oluşturarak bu amaçlarını posterle bize anlatmalarını istiyorum. Önce grup içinde amaçları belirleyin ve ardından bu amaçları posterle nasıl anlatacağınızı netleştirin. Bu çalışma için 15 dakika süre var. Hepiniz bitirdiğinde gruplar posterlerini hepimize anlatacak." 4. Bütün gruplar çalışmalarını bitirdiğinde gruptan bir gönüllü yardımıyla posterler herkese anlatılır ve ardından sınıfa asılır. 5. Sunular tamamlandıktan sonra uygulayıcı katkıları için öğrencilere teşekkür eder. Ardından etkinliğin son aşamasına geçilir.

	<p>6. Etkinliğin son aşamasında bütün grup ikiye bölünerek eşleştirilir. Burada eşleştirme için öğrencilere numara verme yöntemi kullanılabilir.</p> <p>7. Eşleştirmelerin ardından her öğrencinin eşleştiği arkadaşına bir mektup yazması ve mektubunda arkadaşının olumlu özelliklerini yazması istenir. Öğrenciler mektuba, “Değerli” ile başlayarak arkadaşının olumlu özelliklerini yazabilir, resim çizebilir ve farklı renkteki boyalarla mektuplarını süsleyebilirler.</p> <p>8. Herkes mektubunu tamamlar ve grup arkadaşına verir ve mektubunu alan öğrenciler mektuplarını okurlar ardından arkadaşına teşekkür ederler.</p> <p>9. Öğrencilere mektubu aldıklarında ne hissettikleri sorulur. Bu etkinliğin sonunda bütün öğrencilerin olumlu duygularla eğitimden ayrılmaları önemlidir.</p> <p>10. Uygulayıcı etkinliği toparladıktan sonra öğrencilere bu oturumun son oturum olduğu hatırlatmasını yapar ve öğrencilere iyi dileklerde bulunarak vedalaşır. Öğrencilerin ihtiyaç duymaları halinde kendisine nasıl ulaşabilecekleri bilgisini verir ve oturumu sonlandırır.</p>
Kazanımın Değerlendirilmesi:	Etkinliğin sonunda bütün oturumların değerlendirilmesi ve öğrencilerin bu eğitim sürecinde ne kazandıklarını ifade etmesi sağlanır.
Ödevler:	-
Uygulayıcıya Not:	Etkinliğin sonunda bütün öğrencilerin olumlu duygularla eğitimden ayrılmaları önemlidir.
Etkinliği Geliştiren:	-
Ek:	-

PSİKOEĞİTİM PROGRAMI GENEL DEĞERLENDİRME FORMU
(Bu form Uygulayıcı tarafından doldurulacaktır)

Okulun Adı	:
Uygulayıcının Adı Soyadı	:
Uygulayıcının Unvanı	:
Programın Uygulandığı Sınıf	:

Programa Katılan Öğrencilere İlişkin Bilgiler					
S.No	Oturumlar	Oturum Tarihi	Kız	Erkek	Toplam
1	1. Oturum				
2	2. Oturum				
3	3. Oturum				
4	4. Oturum				
5	5. Oturum				
6	6. Oturum				
7	7. Oturum				
8	8. Oturum				
9	9. Oturum				
10	10. Oturum				
11	11. Oturum				
12	12. Oturum				
TOPLAM					

Sayın uygulayıcı, aşağıda listelenmiş ifadeleri okuyun ve ifadelerde yer alan duruma ilişkin değerlendirmenizi ilgili sütuna (X) işareti koyarak belirtin.

	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
Oturum yönergeleri öğrenciler için açık ve anlaşılırdı.			
Oturumda yer alan açıklamalar öğretmenler için yeterliydi.			
Oturum öğrenciler için ilgi çekiciydi.			
Oturum öğrencilerin yaşına ve gelişim düzeyine uygundu.			
Oturum süresi etkinliğin uygulanması için yeterliydi.			
Oturumun amaçlarına ulaştığını düşünüyorum.			

Zorlayıcı Yaşam Olayından İleri Düzeyde Etkilendiği Düşünülen Öğrenci Sayısı		
Kız Öğrenci Sayısı	Erkek Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı
.....

RPD Servisine Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:
*Rehberlik ve Araştırma Merkezine Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:
*Sağlık Kuruluşuna Yönlendirilen Öğrenci Sayısı	:

* Bu bölümleri psikolojik danışman/rehber öğretmen dolduracaktır.

KAYNAKLAR

- Adjukovic, M. (1996). Mothers' perception of their relationship with their children during displacement: A six month followup. *Child Abuse Review*, 5, 34-49
- Aker, A. T., Sorgun, E., Mestçioğlu, Ö., Karakaya, I., Kalender, D., Acar, G., ... & Acicbe, Ö. (2008). İstanbul'daki bombalama eylemlerinin erişkin ve ergenlerdeki travmatik stres etkileri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 63-71.
- Arroyo, W., & Eth, S. (1996). Traumatic stress reactions and posttraumatic stress disorder (PTSD). In R. Apfel & B. Simon (Eds.), *Minifields in the heart: The mental health of children in war and communal violence*. New Haven, CT: Yale University Press
- Baker, A. & Shalhoub-Kevorkian, N. (1999). Effects of political and military traumas on children: the Palestinian case. *Clinical Psychology Review*, 19 (8), 935-950.
- Bowman, S. (1994). *When the Eagle Screams*, Carol Publishing Group. New York, NY.
- Cohen J.A, Mannarino A.P, Gibson L.E, Cozza S.J, Brymer MJ, Murray L (2006). *Interventions for children and adolescents following disaster*. In: Ritchie EC, Watson PJ, Friedman MJ (Eds.), *Interventions following Mass Violence and Disasters* (pp. 227-256). New York: Guilford Press
- Danieli, Y., Brom, D., & Sills, J. (2005). The trauma of terrorism: Contextual considerations, 1-17. Danieli, Y., Brom, D., & Sills, J., (eds.), *The trauma and terrorism: Sharing knowledge and shared care an international handbook*. The Haworth Maltreatment & Trauma Press, NY.
- Dodge, K. A. (1993). Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. *Annual Review of Psychology*, 44, 559-584
- Eşsizoğlu, A., Yaşan, A., Bülbül, İ., Önal, S., Yildirim, E. A., & Aker, T. (2009). Bir terörist saldırı sonrasında travma sonrası stres bozukluğu gelişimini etkileyen risk faktörleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2).
- Gabriel, R., Ferrando, L., Cortón, E. S., Mingote, C., García-Camba, E., Liria, A. F., & Galea, S. (2007). Psychopathological consequences after a terrorist attack: An epidemiological study among victims, the general population, and police officers. *European Psychiatry*, 22(6), 339-346.

- Galante, R., & Foa, D. (1986). An epidemiological study of psychic trauma and treatment effectiveness for children after a natural disaster. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 25, 357-363.
- Gard, B.A., & Ruzek, J.I. (2006). Community mental health response to crisis. *Journal of Clinical Psychology*, 62(8):1029-1041
- Geifman, A. (1992). Aspects of early twentieth-century Russian terrorism: the socialist-revolutionary combat organization. *Terrorism and Political Violence*, 4(2), 23-46.
- Hagan, J. F. (2005). Psychosocial implications of disaster or terrorism on children: A guide for the pediatrician. *Pediatrics*, 116 (3), 787-795.
- Inness, M. and Barling, J. (2007). Terrorism and work, in Rogelberg, S.G. (Ed.), *Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology*, Vol. 2, Sage Publications Inc., Thousand Oaks, CA, pp. 795-7.
- James, B. (1994). *Handbook for treatment of attachment-trauma problems in children*. New York: Free Press
- Knemeyer, A.M., Walter, Z.& Cuneyt, E. (2009). Proactive planning for catastrophic events in supply chains. *Journal of Operations Management*, 27 (2).141-53.
- Lader, M.H. & Wing, L. (1966). *Physiological measures, sedative drug, and morbid anxiety*. Oxford University Press, London, UK.
- Macksoud, M.S. & Aber, J.L. (1996), "The war experiences and psychosocial development of children in Lebanon", *Child Development*, Vol. 67 No. 1, pp. 70-8.
- Matthews, K.A., Scheier, M.F., Brunson, B.I. & Carducci, B. (1989). Why do unpredictable events lead to reports of physical symptoms?. in Miller, T.W. (Ed.), *Stressful Life Events*, International University Press, Madison, CT, pp. 91-100.
- Norris, F. H., Friedman, M. J., & Watson, P. J. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary and implications of the disaster mental health research. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 65(3), 240-260.
- Orner, R. J., Kent, A. T., Pfefferbaum, B. J., Raphael, B., & Watson, P. J. (2006). The context of providing immediate postevent intervention. *Interventions following mass violence and disasters: Strategies for mental health practice*, 121-133.

- Osofsky, J. (1995). The effects of exposure to violence on young children. *American Psychologist*, 50, 782-788.
- Perry, B. D. (2001). The neurodevelopmental impact of violence in childhood. In D. Schetky & E. Benedek (Eds.), *Textbook of child and adolescent forensic psychiatry* (pp. 221-238). Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Ryan, A.M., West, B.J. & Carr, J.Z. (2003), "Effects of the terrorist attacks of 9/11/01 on employee attitudes", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 88 No. 4, pp. 647-59
- Schlenger, W. E., Caddell, J. M., Ebert, L., Jordan, B. K., Rourke, K. M., Wilson, D., ... & Kulka, R. A. (2002). Psychological reactions to terrorist attacks: findings from the National Study of Americans' Reactions to September 11. *Jama*, 288(5), 581-588.
- Shaw, J. A. (2000). Children, adolescents and trauma. *Psychiatric Quarterly*, 71, 227-243.
- Shaw, J. A., Espinel, Z., & Shultz, J. M. (2007). *Children: Stress, trauma and disaster* (p. 141). Florida: Disaster Life Support Publishing.
- Sinclair, S.J. (2010). Fears of terrorism and future threat: theoretical and empirical considerations. in Antonius, D., Brown, A.D., Waletts, T.K., Ramirez, J.M. and Sinclair, S.J. (Eds), *Interdisciplinary Analyses of Terrorism and Political Aggression*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, pp. 101-15
- Stamm, B. H., Tuma, F., Norris, F. H., Piland, N. F., Van Der Hart, O., Fairbank, J. A., ... & Levant, R. F. (2004). The terror part of terrorism. *IEEE engineering in medicine and biology magazine*, 23(1), 149-161.
- Türk Dil Kurum (2021). Terörün kelime anlamı. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Wolmer L, Laor N, Yazgan Y. (2003). School reactivation programs after disaster: could teachers serve as clinical mediators? *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 12(2). 363-381.
- Young, B.H. (2006). The immediate response to disaster: Guidelines for adult psychological first aid. In: Ritchie EC, Watson PJ, Friedman MJ (Eds.), *Interventions following mass violence and disasters* (pp. 134-154). New York: Guilford Press.
- Zimbardo, P. & Kluger, B. (2003). Overcoming terror: is Washington terrorizing us more than Al Qaeda?. Erişim adresi: www.psychologytoday.com/articles/200307/overcoming-terror/



Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığının finansal desteği ile hazırlanmıştır.
Bu kitap Millî Eğitim Bakanlığınca ücretsiz olarak verilmiştir. Para ile satılmaz.



**Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü**